

Розділ 1

АГРАРНА ПОЛІТИКА І ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В АПК

УДК (338.3:330.341.44):631.11

JEL Q10, D24, M11

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕНТРАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

І. Яців, д. е. н.

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2018.25.005>

Постановка проблеми. Процес концентрації виробництва, наслідком якого є зменшення кількості та збільшення середніх розмірів суб'єктів господарювання, спостерігаємо в сільському господарстві багатьох країн світу. Він є результатом економічної конкуренції, переможці якої поглинають земельні ресурси й частки ринку тих суб'єктів, котрі не продемонстрували прийнятної ефективності діяльності для продовження свого функціонування.

Розвивається такий процес і в Україні. Як відомо, вітчизняна система аграрного виробництва складається з двох сегментів, представлених господарствами населення і сільськогосподарськими підприємствами. Через велику кількість, незначні розміри й доволі низький рівень товарності виробництва, інертність основної маси господарств населення концентрація виробництва в їхньому середовищі є малопомітною. Натомість вагомого значення набула концентрація виробництва в середовищі сільськогосподарських підприємств.

Відповідний процес не є еволюційним і контролюваним, він відображає прагнення з боку найсильніших суб'єктів усіма способами розширити свою присутність в інвестиційно найпривабливішій на сьогодні галузі економіки країни. З урахуванням цих обставин актуальним стає вивчення особливостей концентрації виробництва в сільськогосподарських підприємствах, її впливу на ефективність функціонування цих підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед опублікованих останніми роками праць, в яких розглянуто особливості й наслідки концентрації виробництва в сільськогосподарських підприємствах, варто виділити доробок І. С. Арте-

менко, Н. Й. Басюркіної, А. Є. Данкевича, О. В. Мороза, Ю. О. Лупенка, М. Ф. Кропивка, О. В. Ходаківської та інших дослідників. Переважно вчені звертають увагу на формування і швидкий розвиток в Україні особливо великих формувань агрохолдингового типу, оцінюючи при цьому позитивні сторони і проблеми, що їх породжує цей процес [3, с. 67–70; 6, с. 16–17; 7, с. 167–168; 8, с. 63–65; 12, с. 35].

Дослідники розглядають концентрацію виробництва в аграрному секторі як об'єктивний процес, притаманний багатьом країнам світу [2, с. 42; 7, с. 165–166]. У низці публікацій подано результати аналізу рівня та наслідків концентрації ресурсів і витрат в окремих галузях сільського господарства, на основі чого автори доходять висновку про загалом позитивний її вплив на ефективність виробництва продукції [1, с. 66–68; 2, с. 45–46; 5, с. 128–129; 9, с. 15–16; 13, с. 99].

Водночас динамічні зміни в середовищі функціонування сільськогосподарських підприємств, значна варіація основних характеристик їхніх розмірів вимагають продовження дослідження ефективності діяльності цих підприємств залежно від концентрації виробництва.

Виклад основного матеріалу. Концентрацію виробництва трактуємо як зосередження засобів виробництва з метою збільшення обсягів випуску продукції та одержання інших економічних ефектів. Виділимо дві основні форми концентрації виробництва в сільському господарстві:

– укрупнення окремих підрозділів підприємства, збільшення обсягів виробництва ним окремих видів продукції, що проявляється у зростанні посівних площ певних культур, поголів'я

певних видів тварин (продуктова або технологічна концентрація);

– збільшення загальних розмірів окремих самостійних підприємств та їхніх об'єднань (господарська або організаційна концентрація).

Обидві зазначені форми взаємопов'язані і здебільшого проявляються паралельно. Водночас зростання виробництва підприємствами окремих видів сільськогосподарської продукції відбувається різними темпами, що зумовлює неоднакові темпи його концентрації в окремих галузях сільського господарства.

Результатом зосередження ресурсів як прояву концентрації виробництва є збільшення обсягу реалізації продукції, а отже, й одержуваної підприємством виручки. Обсяг останньої виступає основним критерієм розмірів підприємства, який у свою чергу є характеристикою господарської концентрації виробництва. Часто як мірило концентрації виробництва в сільському господарстві розглядають середню площу землекористування аграрних підприємств. Її зростання, безумовно, є індикатором концентрації виробництва в галузі. Слід також враховувати, що частина агровиробників (птахофабрики, свинокомплекси, тепличні підприємства та ін.), використовуючи невелику площу сільгоспугідь чи взагалі не маючи таких, отримують багатомільйонні надходження.

Результатом концентрації сільськогосподарського землекористування в Україні стало виокремлення групи підприємств агрохолдингового типу, які контролюють значні обсяги земельних угідь. На початку 2018 року 100 найбільших агроформувань України контролювали понад 6,3 млн га сільськогосподарських угідь [11], або 30% площі угідь, оброблюваних сільськогосподарськими підприємствами країни. Ці дані відображають рівень господарської концентрації виробництва, яка звужує життєвий простір малих і середніх агровиробників.

Збільшення середніх розмірів землекористування супроводжувалося зростанням продуктової концентрації виробництва в галузі рослинництва. Зокрема, частка зерна, виробленого в підприємствах із загальною збиральною площею зернових понад 2 тис. га, в загальному його валовому зборі в усіх підприємствах країни становила у 2015 році 43,0%, частка цукрового буряку, виробленого у підприємствах з такою самою збраною площею, – 31,8%. Доволі помітною є й продуктова концентрація виробництва продукції тваринництва. Так, у 2015 році в Україні налічувалося 23 підприємства з обсягом реалізації худоби і птиці на забій в живій вазі понад

10 тис. т, на які припадало 64,5% загального обсягу їх реалізації підприємствами країни. У птахівництві на 48 підприємств з обсягом виробництва яєць понад 50 млн шт. припадало 87,7%, а в молочному скотарстві на 112 підприємств із валовим надоєм молока понад 5 тис. т – 34,3% від загального обсягу виробництва відповідної продукції сільськогосподарськими підприємствами.

Слід зазначити, що процес збільшення концентрації земель, особливо великими агровиробниками, останніми роками в Україні призупинився. Так, кількість підприємств, які використовували понад 10 тис. га сільськогосподарських угідь, зменшилася зі 184 у 2014 до 150 у 2016 році. Частка використовуваних ними угідь зменшилася за цей період з 20,7 до 17,6% від загальної площі землекористування всіх агропідприємств країни [10, с. 173]. В окремих галузях спостерігаємо ознаки зниження і продуктової концентрації сільськогосподарського виробництва.

Такі зміни не можна вважати випадковими. Певною мірою вони пов'язані з неоднозначним впливом концентрації виробництва на ефективність ведення аграрного бізнесу. Особливості зв'язку між відповідними процесами досліджували на прикладі сукупності сільськогосподарських підприємств Львівської області, які звітували за формою № 50-сг.

Дослідження показали, що в області концентрація виробництва в сільськогосподарських підприємствах сягнула піку у 2014 році. Тоді на її території було зареєстровано 15 підприємств із площею використовуваних угідь понад 5 тис. га, на які сумарно припадало 63,7% угідь, що перебували в розпорядженні досліджуваної сукупності суб'єктів господарювання (середніх і великих агровиробників). У 2016 році кількість таких підприємств зменшилася до 11, а частка використовуваних ними угідь – до 55,8%. Спостерігаємо зниження і продуктової концентрації в окремих галузях сільськогосподарського виробництва. Зокрема, кількість зареєстрованих у Львівській області підприємств зі збраною площею зернових культур понад 2 тис. га зменшилася з 18 у 2014 році до 14 у 2016 році, а частка валового збору ними зерна в загальному обсязі його виробництва підприємствами області знизилася за цей період з 59,2 до 48,1%.

Слід зазначити, що зниження концентрації сільськогосподарського виробництва відбувається не лише за рахунок призупинення росту окремих абсолютних показників найбільших агропідприємств області. Структурні зміни стосуються всієї сукупності підприємств галузі. До такого

висновку доходимо після аналізу результатів аналітичного групування досліджуваної сукупності підприємств, яку розділили на 5 однакових (квінтільних) груп за обсягом виручки від реалізації продукції (табл. 1). До першої квінтільної групи увійшли 20% найменших за обсягом виручки підприємств, до п'ятої – 20% найбільших.

У 2016 році в досліджуваній сукупності підприємств на 20% найбільших суб'єктів господарювання припадало 80% виручки від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, що відповідає принципу Парето. Зменшення відповідного показника порівняно з 2014 роком супроводжувалося зростанням частки доходів від основної діяльності в підприємствах усіх інших квінтільних груп, що й дало підстави для висновку про призупинення росту концентрації виробництва в галузі. Структурні зрушення в

розподілі виручки, а отже, й ринкових часток, відбулися значною мірою за рахунок відносно вищих темпів зростання доходів у менших за розмірами підприємствах. Про позитивні зміни в їхній діяльності свідчить зростання показників рентабельності сільськогосподарської продукції та послуг.

Спостерігаємо й певні зміни в розподілі ресурсів між підприємствами різних розмірів. Частка сільськогосподарських угідь у найменших за обсягом виручки підприємствах (перша і друга їхні квінтільні групи) продовжувала зменшуватися. Як зазначено, призупинився ріст землекористування найбільших сільськогосподарських підприємств області. Натомість зросла частка угідь у користуванні третьої та четвертої квінтільних груп, які стали успішніше відстоювати свої інтереси в конкуренції за право оренди земельних паїв.

Таблиця 1

**Особливості процесу концентрації виробництва
в сільськогосподарських підприємствах Львівської області***

Показник	Квінтільна (20%) група підприємств за виручкою від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг					За сукупністю
	1	2	3	4	5	
Частка виручки від реалізації с.-г. продукції та послуг у підприємствах групи, %:						
2012 р.	0,4	1,2	3,4	9,6	85,4	100,0
2014 р.	0,2	0,9	2,7	7,9	88,3	100,0
2016 р.	0,3	2,0	5,4	12,0	80,4	100,0
Частка сільськогосподарських угідь у підприємствах групи, %:						
2012 р.	1,9	5,6	7,9	12,9	71,7	100,0
2014 р.	1,7	5,1	4,9	13,8	74,7	100,0
2016 р.	1,4	5,0	7,9	14,3	71,4	100,0
Кількість с.-г. працівників у підприємствах групи, %:						
2012 р.	6,4	5,2	11,3	22,0	55,0	100,0
2014 р.	2,8	8,0	11,4	25,3	52,5	100,0
2016 р.	3,1	12,2	10,8	17,6	68,9	100,0
Рівень рентабельності с.-г. продукції і послуг, %:						
2012 р.	- 8,9	- 1,7	2,4	6,5	2,0	2,3
2014 р.	- 5,4	- 5,3	15,8	11,2	40,2	35,9
2016 р.	2,1	3,8	17,7	11,9	25,5	22,7

*Розраховано за даними форми звітності № 50-сг у сукупності сільськогосподарських підприємств області, які звітують за цією формою.

Помітно, що більші за розмірами підприємства створюють меншу кількість робочих місць із розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, і це викликає стурбованість стосовно негативного впливу надмірної концентрації виробництва на соціальний розвиток сільських територій. Завдяки кращій технологічній оснащеності великі підприємства демонструють вищу продуктивність праці, що вказує на їхні переваги в ефективному використанні робочої сили. Однак варто зазначити, що окремі великі підприємства показують у звітності незначну кількість працівників та мізерні витрати на оплату їхньої праці, що дає підстави для критичної оцінки соціальної ефективності їхнього функціонування.

Аналітичне групування показало, що зі збільшенням розмірів сільськогосподарських підприємств спостерігається зростання показників рентабельності їхньої діяльності, причому в динаміці ця залежність посилюється. Та не є рідкістю й збиткова діяльність, яку спостерігаємо за різного рівня концентрації виробництва. Навіть у квінтильній групі найбільших за обсягом виручки

аграрних підприємств Львівської області у 2016 році кожне восьме було збитковим (табл. 2). Отже, високий рівень господарської концентрації виробництва не знаходить гарантованого відображення у вищих показниках економічної ефективності функціонування підприємств галузі.

До індикаторів економічної ефективності відносимо й окупність накладних витрат, які відіграють важливу роль у забезпеченні функціонування підприємства. Для встановлення особливостей їхнього формування залежно від концентрації виробництва в сукупності досліджуваних сільськогосподарських підприємств проаналізовано рівень накладних витрат, за рахунок яких зростає повна собівартість реалізованої продукції понад її виробничу собівартість. Йдеться про розподілені на різні види реалізованої продукції адміністративні витрати, витрати на збут, відсотки та винагороди з фінансової оренди (лізингу), а також відсотки за користування кредитами.

Таблиця 2

**Формування ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств
Львівської області залежно від їхніх розмірів, 2016 р.***

Показник	Квінтильна (20%) група підприємств за виручкою від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг					За сукупністю
	1	2	3	4	5	
Кількість підприємств у групі	33	33	33	32	32	163
Частка підприємств з рентабельною с.-г. діяльністю, %	63,6	75,8	81,8	81,3	87,5	77,9
Рівень рентабельності продукції рослинництва, %	8,4	4,5	21,8	17,3	24,7	23,1
Рівень рентабельності продукції тваринництва, %	- 3,9	2,7	6,3	- 4,8	24,7	17,4
Частка накладних витрат у повній собівартості реалізованої продукції, %	13,0	11,1	7,2	7,1	15,7	14,0
Припадає на 1 грн накладних витрат, грн: виручки від реалізації с.-г. продукції і послуг	7,88	9,35	16,39	15,77	7,99	8,79
прибутку від реалізації с.-г. продукції і послуг	0,16	0,34	2,46	1,67	1,62	1,62
Оплата праці середньорічного працівника, зайнятого в с.-г. виробництві, тис. грн	15,6	19,1	29,1	24,5	52,0	46,1
Припадає оплати праці в галузі рослинництва на 1 га ріллі, грн	481	599	756	519	987	880
Плата за оренду 1 га с.-г. угідь, грн	1031	731	996	1208	1287	1225

*Розраховано за даними форми звітності № 50-сг у сукупності сільськогосподарських підприємств області, які звітують за цією формою.

Наведені в табл. 2 дані свідчать, що концентрація виробництва на підвищення окупності накладних витрат впливає лише до певної міри. У сукупності підприємств, що входять до I–III квінтільних груп, зі збільшенням розмірів суб'єкта господарювання частка накладних витрат у собівартості реалізованої продукції зменшується, а їхня окупність зростає. Однак у більших за розмірами підприємствах частка накладних витрат помітно збільшується, а їхня окупність стрімко знижується. Отже, значні видатки організаційного характеру, які відносяться до категорії накладних витрат (а серед них у сільськогосподарських підприємствах переважають адміністративні витрати), у великих та особливо великих підприємствах галузі не приносять очікуваного економічного ефекту. На думку М. В. Зось-Кіора, їхнє нарощування в особливо великих підприємствах пов'язане не з економічною доцільністю, а має спекулятивний характер [4, с. 267].

Великі за розмірами сільськогосподарські підприємства з доволі потужними джерелами фінансування мають змогу виділяти більше коштів на систему матеріального стимулювання працівників. Наведені в табл. 2 дані свідчать, що пряма залежність між розміром сільськогосподарських підприємств і рівнем оплати праці їхніх працівників, яка виступає мірилом соціальної ефективності, є доволі виразною. Однак рівень оплати праці в галузі не можна вважати достатньо високим. Навіть у п'ятій квінтільній групі найбільших за розмірами сільськогосподарських підприємств середня місячна заробітна плата працівників у 2016 році не перевищувала 4,5 тис. гривень. Оскільки середній прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції з розрахунку на одне господарство зазначеної групи становив майже 30 млн грн, доходимо висновку, що для формування ефективної системи оплати праці у великих за розмірами сільськогосподарських підприємствах задіяні далеко не всі резерви.

До інших індикаторів соціальної ефективності агровиробників відносимо витрати на оплату праці в галузі рослинництва з розрахунку на 1 га ріллі та плату за оренду 1 га сільськогосподарських угідь. Проведений аналіз показав певну пряму залежність між розмірами підприємств та відповідними витратами. Однак як відносно високі показники витрат на оплату праці можна охарактеризувати лише у квінтільній групі найбільших підприємств, а диференціація плати за оренду угідь доволі невелика. Внесок більшості середніх та великих підприємств у вирішення соціальних

проблем за рахунок підвищення рівня заробітної плати та плати за оренду земельних паїв не можна вважати достатнім. Водночас варто вказати на послідовні й помітні дії окремих великих підприємств, які виділяють кошти на соціальний розвиток сільських населених пунктів, добродійну діяльність. Такі їхні зусилля заслуговують на вивчення і пропагування.

Детальніше розглянемо вплив рівня господарської концентрації на ефективність виробництва сільськогосподарськими підприємствами Львівської області окремих видів продукції (табл. 3). Підтверджується теза, що завдяки потужнішому ресурсному потенціалу більші за розмірами підприємства демонструють вищу ефективність виробництва (урожайність культур і продуктивність тварин). Однак зростання останньої не забезпечує чітко вираженого зниження виробничої собівартості продукції.

Натомість простежується пряма залежність між розмірами сільськогосподарських підприємств і середньою ціною реалізації ними основних видів продукції, особливо рослинницької. Фінансово потужніші підприємства мають більші можливості вибору вигідніших із позицій цінкових коливань терміну й каналу реалізації продукції. Нерідко їх поєднують з покупцями продукції доволі тісні вертикальні інтеграційні зв'язки. Отож, вищий рівень реалізаційної ціни виступає одним із найпомітніших проявів економічного ефекту від концентрації виробництва. Однак сам по собі він не забезпечував зростання рентабельності окремих видів продукції зі збільшенням розмірів підприємств.

Збільшення розмірів сільськогосподарських підприємств, які спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва, автоматично означає зростання посівних площ вирощуваних ними найпоширеніших культур, до яких належать й озима пшениця та соя. Натомість розміри ферм великої рогатої худоби не так тісно корелюють із загальними розмірами підприємств. Тому практичне значення має дослідження залежності ефективності виробництва продукції тваринництва від продуктової концентрації виробництва, яку характеризує поголів'я тварин.

Таке дослідження стосовно молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах Львівської області проведено за допомогою кореляційно-регресійного аналізу. Вивчали вплив концентрації поголів'я корів молочного стада на продуктивність тварин, виробничу собівартість та середню ціну реалізації молока. Встановлено, що характерні для рослинництва залежності між кон-

центрацією та ефективністю виробництва спостерігаються і в молочному скотарстві. Зокрема, у підприємствах, в яких поголів'я корів молочного стада у 2016 році становило 20 і більше голів, досліджувані залежності описують такі рівняння регресії:

$$Y_1 = 3027,8 + 5,1578x; \quad (1)$$

$$Y_2 = 360,61 + 0,1907x; \quad (2)$$

$$Y_3 = 436,12 + 0,298x, \quad (3)$$

де Y_1 – річний надій молока на одну корову, кг; Y_2 – виробнича собівартість 1 ц молока, грн; Y_3 – середня ціна реалізації 1 ц молока, грн; x – поголів'я корів молочного стада у підприємстві, голів.

З'ясовано, що зі збільшенням поголів'я корів на одну голову річний надій молока на одну корову зростає на 5,2 кг, собівартість 1 ц молока – на 0,19 грн, а середня ціна реалізації 1 ц молока – на 0,30 гривні. Стосовно першої залежності коефіцієнт кореляції становив 0,76, другої – 0,28, третьої – 0,53. Привертає увагу відсутність впливу ефекту концентрації поголів'я корів на зниження

собівартості молока, що певною мірою можна пояснити значними вкладеннями у розвиток найбільших за розмірами молочнотоварних ферм, термін окупності яких відносно тривалий.

На основі аналізу даних табл. 2 і 3 можна дійти висновку, що у 2016 році позитивний вплив концентрації виробництва був найпомітнішим у III квінтільній групі підприємств, куди увійшли агровиробники з виручкою від реалізації продукції в інтервалі від 5,8 до 14 млн грн. Подальше збільшення розмірів сільськогосподарських підприємств супроводжувалося зростанням виробничої собівартості продукції, погіршенням окупності накладних витрат, зменшенням соціально значущих видатків на оплату праці з розрахунку на 1 га використовуваних угідь. Для підприємств цієї групи, що спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва чи поєднують виробництво продукції рослинництва і тваринництва, середня площа землекористування становила близько 1000–1200 га.

Таблиця 3

Залежність ефективності виробництва окремих видів продукції від розмірів сільськогосподарських підприємств Львівської області, 2016 р.*

Показник	Квінтільна (20%) група підприємств за виручкою від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг					За сукупністю
	1	2	3	4	5	
Урожайність озимої пшениці, ц/га	26,2	34,5	47,6	47,1	56,1	52,4
Виробнича собівартість 1 ц озимої пшениці, грн	251,61	252,43	239,99	235,43	279,88	269,09
Ціна реалізації 1 ц озимої пшениці, грн	285,26	282,58	319,99	294,60	358,51	342,11
Рівень рентабельності озимої пшениці, %	8,1	- 4,9	25,9	17,3	4,0	6,5
Урожайність сої, ц/га	14,7	21,3	24,8	22,1	23,6	23,2
Виробнича собівартість 1 ц сої, грн	624,91	510,62	509,84	644,51	606,71	598,94
Ціна реалізації 1 ц сої, грн	717,33	827,29	850,19	883,75	914,18	898,38
Рівень рентабельності сої, %	21,2	22,2	27,0	34,2	26,4	27,4
Надій молока на одну корову молочного стада, кг	2896	3705	4030	3299	6069	5053
Виробнича собівартість 1 ц молока, грн	269,80	375,04	372,75	354,50	503,50	461,44
Ціна реалізації 1 ц молока, грн	480,46	463,19	550,37	464,95	595,66	567,71
Рівень рентабельності молока, %	23,1	11,8	28,5	25,3	20,8	21,1

*Розраховано за даними форми звітності № 50-сг у сукупності сільськогосподарських підприємств області, які звітують за цією формою.

Отримані результати не слід розглядати як інструкцію чи норматив для встановлення оптимальних розмірів сільськогосподарських підприємств. Водночас вони підтверджують сумніви щодо економічної і соціальної доцільності формування в системі аграрного виробництва нашої країни особливо великих за розмірами підприємств.

Висновки. Процес господарської концентрації аграрного виробництва, який призвів до створення в Україні великих і особливо великих сільськогосподарських підприємств, останніми роками призупинився. Розміри найбільших суб'єктів господарювання стали надто громіздкими для ефективного управління виробничими процесами. У Львівській області на 20% найбільших підприємств галузі припадає 80% виручки від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, що відповідає принципу Парето.

Важливим проявом економічного ефекту від концентрації виробництва є зростання цін реалізації сільськогосподарської продукції, що пов'язано зі ширшими можливостями великих агро-виробників для вибору оптимального терміну та каналів її реалізації. Зі збільшенням розмірів сільськогосподарських підприємств спостерігаємо зростання показників рентабельності, підвищення технічної та економічної ефективності їхнього функціонування. Однак після досягнення певного оптимуму в параметрах концентрації виробництва погіршується окупність накладних витрат, що забезпечують організацію діяльності підприємств. Окремі з найбільших суб'єктів господарювання показують у звітності збитковість виробництва, відносно низькі показники оплати праці. Більші за розмірами підприємства створюють меншу кількість робочих місць із розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Тому певні економічні переваги від концентрації виробництва не є настільки переконливими, щоби можна було нехтувати негативними соціальними наслідками, які супроводжують цей процес.

Бібліографічний список

1. Артеменко І. С. Аналіз процесу концентрації виробництва в аграрних підприємствах України та оцінювання її результатів. *Економіка АПК*. 2014. № 9. С. 69–75.
2. Басюркіна Н. Й. Особливості концентрації агропромислового виробництва України. *Економічні інновації*. 2013. Вип. 52. С. 38–49.
3. Данкевич А. Є. Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. 350 с.
4. Зось-Кіор М. В. Удосконалення системи управління земельними ресурсами аграрних підприємств в умовах глобалізації: монографія. Полтава: ПолтНТУ, 2015. 334 с.
5. Колос З. В. Вплив концентрації виробництва на ефективність господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер.: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2013. Вип. 181(1). С. 125–130.
6. Лупенко Ю. О., Кропивко М. Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. *Моніторинг біржового ринку*. 2014. № 7. С. 8–18.
7. Мельник Л. Л. Соціально-економічний контекст концентрації виробництва в сільському господарстві та її державне регулювання. *Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету*. 2013. № 2. С. 165–170.
8. Мороз О. В., Семцов В. М., Кукель Г. С. Моделювання впливу агрохолдингів на розвиток сільського господарства і сільських територій України. *Економіка та держава*. 2015. № 12. С. 62–66.
9. Радько В. І., Свиноус І. В. Поглиблення спеціалізації та концентрації як чинник інтенсифікації виробництва молока. *Економіка та держава*. 2015. № 12. С. 13–16.
10. Сільське господарство України: стат. зб. *Державна служба статистики України: [сайт]*. Київ, 2017. 246 с. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.04.2018).
11. Топ 100 латифундистів України. URL: <https://latifundist.com/rating/top100#185> (дата обращения: 20.04.2018).
12. Ходаківська О. В., Могильний О. М. Агрохолдинги України: аграрна політика та виклики майбутньому. *Економіка АПК*. 2017. № 6. С. 33–41.
13. Яців С. Концентрація виробництва як чинник розвитку свинарства в сільськогосподарських підприємствах. *Аграрна економіка*. 2016. Т. 9, № 3–4. С. 97–103.

Яців І.

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕНТРАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто особливості процесу концентрації виробництва в сільськогосподарських підприємствах України. Висвітлено суть двох видів концентрації сільськогосподарського виробництва – господарської і продуктової. Показано, що процес концентрації виробництва, який призвів до створення в Україні великих і особливо великих сільськогосподарських підприємств, останніми роками призупинився.

Викладено результати дослідження впливу концентрації виробництва на ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств Львівської області. За допомогою аналітичного групування і кореляційно-регресійного аналізу встановлено низку важливих залежностей між обсягом виручки від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, який відображає розмір підприємств, є критерієм господарської концентрації, і показниками економічної, технологічної та соціальної ефективності аграрного виробництва. З'ясовано, що вагомим проявом економічного ефекту від концентрації виробництва є зростання цін реалізації продукції, однак не простежується очікувана тенденція до зниження собівартості продукції. Зі збільшенням до певного рівня розмірів підприємств зростає окупність накладних витрат, однак у великих і особливо великих суб'єктах господарювання цей ефект не проявляється. Показано, що високий рівень господарської концентрації виробництва не знаходить гарантованого відображення у вищих показниках економічної ефективності функціонування підприємств галузі.

Встановлено, що у Львівській області у 2016 році позитивний вплив концентрації виробництва був найпомітнішим у групі сільськогосподарських підприємств, середня площа землекористування яких становила близько 1000–1200 га. Результати дослідження підтвердили сумніви щодо економічної і соціальної доцільності формування в системі аграрного виробництва України особливо великих за розмірами підприємств.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, концентрація виробництва, розмір підприємства, ефективність, оплата праці, рентабельність.

Yatsiv I.

PECULIARITIES OF PRODUCTION CONCENTRATION AND ITS IMPACT ON EFFICIENCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISE OPERATION

The article examines peculiarities of the process of production concentration at agricultural enterprises of Ukraine and describes essence of two kinds of agricultural production concentration, particularly economic and product one. The work demonstrates that the process of production concentration, having caused establishment of large and particularly large agricultural enterprises in Ukraine, has been slowed down in the recent years.

The article presents results of the research concerning impact of production concentration on efficiency of agricultural enterprises operation in Lviv region. Applying analytical grouping and correlation-regression analysis, the work determines a set of important dependences between the volume of revenue from sale of agricultural products and services relating to the size of enterprises and serving as the criterion of economic concentration, and indicators of economic, technological and social efficiency of agrarian production. It is confirmed that raise of prices for sale of products is an essential reveal of economic effect from production concentration. However, the expected tendencies to reduction of products costs is not observed. Some growth of enterprise sizes forces increase of overheads payback. Nevertheless, at large and particularly large business entities the effect is not observed. It is argued that a high degree of economic concentration of production does not obligatory give higher indicators of economic efficiency of operation of enterprises in the branch.

It is argued that in Lviv region, a positive effect from production concentration in 2016 was the best revealed in the group of agricultural enterprises with approximately 1000–1200 ha of the average area of land use. Results of the research confirm the doubts concerning economic and social reasonability of formation of particularly large enterprises in the system of agrarian production of Ukraine.

Key words: agricultural enterprises, production concentration, size of an enterprise, efficiency, labor payment, profitability.

Стаття надійшла 25.06.2018.